

דבר העורך

הגיליון החדש של **ביטחון סוציאלי** הוא גיליון מיוחד במינו: הוא נערך בשעה שאנחנו מתמודדים עדיין עם מגפת נגיף הקורונה, על השלכותיה החברתיות, הכלכליות והבריאותיות. מדובר באירוע בריאותי חסר תקדים בהיקפו בעולם שלאחר מלחמת העולם השנייה, אירוע שהשפעותיו הגלובליות חרגו בהרבה מעבר להשלכותיו הבריאותיות (יש לזכור שבהיסטוריה של המין האנושי היו מגפות גלובליות רחבות היקף לאין ערוך). בישראל פרצה מגפת הקורונה בתקופה סוערת במיוחד, במקביל למשבר פוליטי שבמהלכו עמדה בראשות המדינה, מזה חודשים רבים, ממשלת מעבר, וברקע הדברים היה חשש שגם הפעם לא יצליחו נבחרי הציבור להרכיב ממשלה נבחרת חדשה, והמדינה תיקלע בתוך שנה וחצי למערכת בחירות רביעית.

במהלך מגפת הקורונה נאלצה מדינת ישראל לגבש מדיניות חברתית-בריאותית-כלכלית, תוך כדי תנועה, בטווח זמנים קצר ובמציאות של אי ודאות וידיעה חלקית של מאפייני הנגיף והסיכונים הכרוכים בו. ההחלטות התקבלו במקרים רבים באישון לילה, במעטפת של תקנות לשעת חירום, המשנות ופוגעות מטבען בזכויות נוהגות, ותוצאתן הייתה הגבלות קשות שהושתו על חירויות הפרט. לאורך חודש ימים ויותר הוכנסו למעשה החברה והכלכלה הישראליות לסגר מוחלט כמעט, שנפל על חג הפסח ועל ימי השואה, הזיכרון והעצמאות, אשר מתאפיינים במפגשים משפחתיים וחברתיים.

ברור לכול שהחוויה שחוו בחודשיים האחרונים מדינות רבות ברחבי העולם, ומדינת ישראל בתוכן, תשפיע הן לטווח הקצר והן לטווח הארוך בכל הנוגע להבנת חשיבותם של מערכי המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי. במובנים רבים שיקפה התמודדות מוצלחת של מדינות עם המשבר הנוכחי חוסן כלכלי-חברתי, ששרר בהן עוד טרם אירוע המגפה. המגפה עצמה חשפה את הכשלים ואת נקודות התורפה של מערכות הביטחון הסוציאלי הקיימות, כשלים ונקודות תורפה שבימוים ניתן לעיתים להתעלם מהם. ולכן, ומתוך נקודת מבט אופטימית, ייתכן שבסופו של יום תהיה למגפת הקורונה השפעה חיובית, משום שהיא תחייב את מעצבי המדיניות החברתית לחולל שינויים ולתקן ליקויים, שאילולא היא, הם לא היו מביאים עצמם לבצעם. יחד עם זאת, התבוננות בנזקים הכלכליים העצומים, שנגרמו בעקבות צעדי מיגור המגפה, מצביעה על כך שבטווח הקצר, לפחות, אנו צפויים להיות עדים לקיצוצים כבדים במערכי התמיכה הכלכלית בשירותים חברתיים רבים.

בהתחשב במקום שמגפת הקורונה תופסת בחיינו ולנוכח השלכותיה מרחיקות הלכת גם על עיצוב המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי, החלטנו לשנות את מבנה הגיליון הנוכחי

ולכלול בו, פרט למאמרים המקוריים, גם מספר מאמרים העוסקים במגפה. נסקור להלן את המאמרים בגיליון מיוחד זה, שחולק לשתי חטיבות. בחטיבה הראשונה מופיעים המאמרים העוסקים במגפת הקורונה.

המאמר הראשון בחטיבה זו, שכתבה פרופ' ליאת איילון, הוא מאמר דעה, העוסק באחת מדילמות המדיניות החריפות שהתעוררו עם פרוץ המגפה: דילמת הזקנה. כבר מההתחלה התברר שהאוכלוסייה המצויה בסיכון הגבוה ביותר היא אוכלוסיית הזקנים. שיעור התמותה בקרבם היה גבוה לאין ערוך מהשיעורים בקבוצות האוכלוסייה הצעירות יותר. מציאות זו, כפי שמתואר במאמרה של איילון, הציפה על פני השטח את הדעות הקדומות, את הסטריאוטיפים ואת ההטיות הרווחות בחברה סביב הזקנה, תופעות שהוגדרו כולן כ"גילנות" (ageism). במאמרה החשוב פרופ' איילון לא רק בוחנת למה ואיך התחוללו תופעות גילניות במהלך מגפת הקורונה בישראל, אלא גם מציעה דרכי פעולה חלופיות שתכליתן לצמצם מדיניות חברתית גילנית, מפלה או פוגעת בזקנים רק בגלל גילם הכרונולוגי, ואולי בכלל למנוע מראש אימוץ מדיניות כזו.

את המאמר השני בחטיבת מאמרי מגפת הקורונה כתבה פרופ' לאה אחדות. אחד מצעדי המדיניות הדרמטיים שנקטה מדינת ישראל (בדומה למדינות רבות אחרות בעולם) היה סגירה למעשה של שוק העבודה, כל זאת במסגרת הטלת סגר על כלל האוכלוסייה שנועד לצמצם מגע ולהגביל אפשרויות הדבקה. למדיניות זו הייתה השלכה דרמטית על שוק התעסוקה, ומטבע הדברים נחזתה בעקבותיה ירידה חדה בשיעור התעסוקה בישראל. כדי להתמודד עם המשבר הכלכלי-התעסוקתי הנ"ל, החליטה מדינת ישראל להעניק, הן לעסקים גדולים וקטנים והן לשכירים ולעצמאים, חבילת סיוע מקיפה. במאמרה ביקשה פרופ' אחדות לסקור ולנתח את המגמות המרכזיות בשוק התעסוקה מאז התפרצות המגפה ואת המדיניות שנקטה הממשלה, ולהצביע על כמה מהחולשות העיקריות של תגובת הממשלה למשבר בשוק בעבודה.

המאמר האחרון בחטיבה זו הוא פרי מחקרם של מירי אנדבלד, אורן הלר ולהב כראדי, כולם חוקרים מהמוסד לביטוח לאומי. בדומה לפרופ' אחדות, גם הם ביקשו לבחון את ההשלכות הכלכליות והתעסוקתיות של משבר נגיף הקורונה על החברה הישראלית. קונקרטי, המחקר שערכו מציג תוצאות של סימולציה רב שלבית וכפולה (בהסתמך על שני בסיסי נתונים נפרדים), המדמה את המצב התעסוקתי והכלכלי של המשפחות בישראל לאחר שהמשק נקלע למיתון חריף בעקבות מגפת הקורונה. סימולציה זו מאפשרת ללמוד בזמן אמת אודות השפעת האבטלה הגואה על המצב החברתי – רמת החיים, ממדי העוני והאי שוויון – וכן אודות השפעת המדיניות המקילה בדמי אבטלה והמענקים שניתנו לקבוצות שונות – עצמאים, קשישים ועוד – על מיתון העלייה במדדים אלה.

אין ספק שבחודשים הקרובים אנו צפויים לראות עלייה תלולה בהיקף המחקר, בממצאים, בנתונים ובמסמכי ביקורת ומדיניות; כולם ינסו להפיק לקחים ולנתח את אשר התרחש בתקופת משבר נגיף הקורונה. ייתכן מאוד שבעתיד יפרסם **ביטחון סוציאלי** גיליון מיוחד

וייעודי שיתמקד כל כולו בממצאי מחקרים אלה. יחד עם זאת סברנו, שיהיה זה נכון שבזמן אמת, ובסמוך להתרחשות עצמה, נפרסם התייחסות מדעית ראשונית לאירוע חסר תקדים זה.

נעבור כעת לדון במאמרים הכלולים בחטיבה השנייה של גיליון זה, הכוללת אף היא שלושה מאמרים. המאמר הראשון, מאמר דעה של פרופ' אברהם דורון, אף שנכתב לפני משבר נגיף הקורונה, הרי שתכניו רלוונטיים בהחלט להבנת אירועי החודשיים האחרונים. המאמר דן בשתי סוגיות מרכזיות: השינוי באוריינטציה החברתית של מערכת שירותי הרפואה וקופות החולים, המפעילות אותה; המפנה החד בזיקת המבנה הארגוני הנוהג למערכת הפוליטית המופקדת עליו. במאמרו מצביע דורון על תופעת ה"דה-פוליטיזציה", כלומר ניתוק הזיקה בין הנגישות למערכת הבריאות להשתייכות לגופים פוליטיים מובהקים. מה שקרה תחת הדה-פוליטיזציה, לטענתו, הוא שנושא שירותי הבריאות איבד את משקלו הראוי בזירה הפוליטית-המפלגתית בישראל; הוא חדל כמעט להיות עניין של ויכוח ותחרות בין המפלגות בישראל. אם כך, ייתכן שחלק מהכשלים שנחשפו בתקופת משבר הקורונה היו השתקפות ואף תוצאה של אובדן העניין הפוליטי במערכת הבריאות שעליו מצביע דורון.

למאמר הבא בחטיבת המאמרים הכללית שותפות פרופ' מונא חורי-כסאברי, פרופ' עידית בליט-כהן, ד"ר רחלי שנהב-גולדברג, ופרופ' פיי מישנה. המאמר עוסק בשימוש הבלתי פורמלי של עובדים סוציאליים במידע ובטכנולוגיות תקשורת מקוונים. נקודת המוצא של המאמר היא שמידע וטכנולוגיות תקשורת (Information and Communication Technology; ICT) חוללו שינוי בתחום החברתי והמקצועי. על רקע זה ביקשו חורי-כסאברי, בליט-כהן, שנהב-גולברג ומישנה לבחון את השימוש שעושים עובדים סוציאליים במידע ובטכנולוגיות תקשורת מקוונים (אי-מייל, הודעת טקסט, רשת חברתית ועוד) שלא כחלק מתוכנית הטיפול, ולמלא את החלל השורר במחקר בתחום זה. גם כאן הרלוונטיות של המחקר הנ"ל התחזקה על רקע המציאות שהתהוותה במהלך ההתמודדות עם משבר נגיף הקורונה. הבידוד הביתי של מאות אלפי לקוחות שירותי הרווחה חייב את העובדים הסוציאליים ואת לקוחותיהם להשתמש במגוון טכנולוגיות מבוססות אינטרנט (תוכנות כמו **זום** או **סקייפ**), כדי לשמור על קשר ועל המשך התקשורת האישית והמקצועית.

חותם את הגיליון הנוכחי מאמרה של עו"ס יפית כהן, העוסק בסוגיית האינטליגנציה הטיפולית ובהצגת מסגרת חדשה להבנת המרכיבים הרגשיים סביב טיפול סיעודי איכותי. המאמר מציג מחקר שנועד לבחון את ההיבט הרגשי של עבודת הטיפול הסיעודי, על ידי איתור, זיהוי, הגדרה וניתוח של המרכיבים הרגשיים של טיפול סיעודי איכותי. לשם כך נעזרה החוקרת בניסיון האישי ובחוויותיהן של מטפלות סיעודיות המספקות טיפול ביתי לזקנים, במסגרת חוק הסיעוד. על בסיס הממצאים, המאמר מציע מודל תיאורטי חדש של אינטליגנציה טיפולית. מודל זה גורס שאינטליגנציה טיפולית מורכבת משני סוגים שונים של אינטליגנציה – רגשית וחברתית – שתיהן חיוניות למתן טיפול סיעודי איכותי. גם בנוגע למאמר זה קשה שלא לראות שממצאיו רלוונטיים ואקטואליים ליכולת ההתמודדות עם

מצבי משבר, כגון משבר הקורונה הנוכחי. אחד הצעדים הראשונים שננקטו במסגרת הסגר שהוטל על כלל האוכלוסייה היה ניתוק ובידוד אוכלוסיית האזרחים הוותיקים הסיעודיים מהמטפלות הסיעודיות. עדויות ראשוניות מלמדות שניתוק זה הביא עימו סבל ואף פגיעה קשה באותם אזרחים ותיקים. בימים אלה, כשהמטפלות הסיעודיות חוזרות לטפל במטופליהן הזקנים, אחד האתגרים החשובים יהיה לשקם את הנזקים ואת הפגיעות שנגרמו מחמת הנתק שנכפה עליהן במסגרת מדיניות ההתמודדות עם נגיף הקורונה.

עיון כולל בגיליון מיוחד ויוצא דופן זה מלמד, שתיאוריה, שיטה, נתונים ותפיסות עולם מגובשות בתחום המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי, כל המרכיבים האלה הם תנאים הכרחיים ליכולת ההתמודדות עם מצבי משבר קיצוניים כמו מגפת הקורונה. כל המאמרים המופיעים בגיליון הנוכחי, הן אלה שנכתבו במיוחד ותוך כדי תקופת המשבר, והן אלה שנכתבו ללא קשר לאירועים האחרונים, מלמדים על החיוניות הגדולה של הבנת תהליכים היסטוריים, איסוף נתונים מדוקדק וניתוח מהימן שלהם. לאורם ניתן לגבש מדיניות חברתית שתניח תשתית מוצלחת להתמודדות עם משברים, כגון משבר הקורונה. יש רק לקוות שמעצבי המדיניות ילמדו וייקחו בחשבון את הלקחים ואת התובנות המובאים במחקרים ובדעות המוצגים בגיליון הנוכחי, באופן שיקדם וישפר את פני המציאות בעתיד.

לפני סיום עילי לשוב ולהודות לכלל חברי מערכת כתב העת, למרכזת המערכת גבי מיה עורב-הטל, לעורכת הלשונית, גבי חוה רימון, ולעורך הגרפי, מר מרדכי פרנקל, על המשך עבודתם המסורה במהלך תקופת משבר הקורונה.

פרופ' ישראל (איסי) דורון

עורך ראשי